

LESZEK MISIARCZYK
WNHiS UKSW, Warszawa

TEKSTY HIERONIMA, SEDULIUSZA SZKOTA I BEDY CZCIGODNEGO W BIBLIJNYCH KODEKSACH PŁOCKICH I NADMOZAŃSKICH Z XII W. PRÓBA PORÓWNANIA

Archiwum Diecezji Płockiej, spadkobierca średniowiecznej biblioteki katedralnej jak również archiwum kapituły katedralnej i kolegiackiej św. Michała w Płocku oraz archiwów konsystorza płockiego i pułtuskiego zawiera wiele cennych zabytków rękopiśmiennych¹. Z kodeksów biblijnych związanych z Płockiem do naszych czasów zachował się słynny *Złoty Kodeks Pułtuski* pochodzący z XI w., a przechowywany obecnie w Muzeum xx. Czaryroryskich w Krakowie, a także kilka kodeksów z XII w. Do tej ostatniej grupy należy *Biblia Płocka*, *Ewangeliarz księżnej Anastazji*, *Perykopy Ewangeliczne*, które zawierają fragmenty Ewangelii przeznaczone do celebracji liturgicznych na różne dni roku liturgicznego, a także *Ewangelia Marka* z glossami Walafrida Strabona i Anzelma z Laon². W dotychczasowych badaniach przypuszczano, że wszystkie te kodeksy zostały przywiezione do Płocka w czasach rządów diecezją biskupa Aleksandra z Malonne (1129-1156) lub Wenera (1156-1170) z kraju Mozy albo zostały sporządzone w lokalnym skrypcorium w drugiej połowie XII w.³ Nie ulega wątpliwości, że za czasów biskupa Aleksandra z Malonne płockie środowisko kościelne przeżywa ogromny renesans. Za jego rządów docierają do Płocka nie tylko kodeksy biblijne czy księgi liturgiczne, ale też zapewne niektóre z nich są przepisywane na miejscu na potrzeby katedry i powstających nowych kościołów grodowych⁴. Wiemy, że to właśnie biskup Aleksander w 1144 r. konsekruje wybudowaną przez siebie z kamienia romańską katedrę w Płocku na Wzgórzu Tumskim i zamawia dla niej odlane z brązu w Magdeburgu

¹ Por. M. Bershon, *Księgozbiór katedralny płocki*, Warszawa 1899; A. Vetulani, *Średniowieczne rękopisy Płockiej Biblioteki Katedralnej*, „Roczniki Biblioteczne”, 7/1963, z. 3-4, s. 329; R. Knapiński, *Nieznana odyseja płockich zabytków*, „Roczniki Humanistyczne”, 41/1993, z. 4, s. 41-59; W. Graczyk, *Biblioteka katedralna Płocka od średniowiecza do nowożytności*, w: tenże (red.), *Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego w Płocku*, Płock 2003, s. 7-71; W. Graczyk-J.M. Marszalska, *Księgi rękopiśmienne i stare druki w zbiorach Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego w Płocku. Z dziejów kultury bibliotek kościelnych w dawnych wiekach*, Kraków 2010, s. 25-36.

² Por. D. Majewski, *Zasób Archiwum Diecezjalnego w Płocku*, w: *Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego w Płocku*, s. 155-170.

³ Por. W. Graczyk-J. M. Marszalska, dz. cyt., s. 88.

⁴ Por. Cz. Deptuła, *Krąg kościelny płocki w połowie XII wieku*, „Roczniki Humanistyczne”, 8/1960, z. 2, s. 5-122; tenże, *Aleksander z Malonne*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. 1, Lublin 1973, kol. 340; J. Drzymała, *Działalność fundacyjna biskupa Aleksandra z Malonne*, „Nasze Historie”, 3/1998, s. 37-69; M. Gębarowicz, *Aleksander (zm. 1156) bp płocki*, PSB t. 1 (1935) s. 65-66.

słynne drzwi płockie⁵. O ile jednak historycy sztuki od dawna już interesowali się płockimi kodeksami biblijnymi, analizując ich oprawy i zdobnictwo, o tyle nie istnieją badania porównawcze pomiędzy wersjami tekstu biblijnego płockich i nadmozańskich kodeksów. Wyczerpującą analizę zdobnictwa słynnej *Biblii Płockiej* przeprowadził R. Knapiński⁶, srebrna okładka *Ewangeliarza księżnej Anastazji* stała się przedmiotem badań i licznych opracowań⁷, a miniatury *Perykop Ewangelicznych* analizował P. Skubiszewski⁸. W niniejszym artykule chciałbym porównać płockie kodeksy biblijne z kodeksami nadmozańskimi w nadziei, że taka analiza porównawcza dostarczy nam dodatkowych argumentów za ich nadmozańskim pochodzeniem lub pozwoli je wykluczyć. Być może tego typu analizy porównawcze pozwolą wydobyć jakieś argumenty za istnieniem w Płocku w czasach biskupa Aleksandra skryptorium, co nadal jest szeroko dyskutowane przez uczonych. Oczywiście ostateczne wnioski będzie można wysunąć dopiero po porównaniu całego zachowanego tekstu biblijnego w płockich kodeksach z nadmozańskimi i wypada mieć nadzieję, że takie badania będą nadal prowadzone. Obecne opracowanie stawia sobie bardziej skromny cel. Chcę w nim porównać teksty Listu św. Hieronima do papieża Damazego i jego wstęp do czterech Ewangelii oraz wprowadzenia Seduliusza Szkota i Bedy Czcigodnego do poszczególnych Ewangelii zachowane w *Biblii Płockiej*, *Ewangeliarzu księżnej Anastazji* i *Ewangelii św. Marka* z dwoma kodeksami pochodzącymi z nad Mozy i przechowywanymi w Archiwum Biblioteki uniwersyteckiej w Liège: *Ewangeliarz z Averbode* i tzw. *Biblia Universa*. Pominięte zostaną *Perykopy Ewangeliczne*, gdyż kodeks nie zawiera tych tekstów, a jedynie wybrane perykopy ewangeliczne na cały rok liturgiczny.

Zanim przejdziemy do analizy porównawczej wspomnianych tekstów, przypomnijmy krótko najważniejsze wnioski dotychczasowych badań nad nimi. Przyjmuje się, że *Biblia Płocka* powstała w drugim ćwierćwieczu w jednym ze skryptoriów mozańskich w Leodium, Gemblaux lub samym Malonne⁹. Ponieważ w *Biblii* znajdują się dwie zapiski o cudach, które miały miejsce w katedrze płockiej w 1148 r.¹⁰, przypuszcza się, że znajdowała się ona

⁵ Por. R. Knapiński, *Credo Apostolorum w romańskich Drzwiach Płockich*, Płock 1992; tenże, *Porta Fidei – Brama wiary. Romańskie Drzwi Płockie w Nowogrodzie Wielkim*, Płock 2012; tenże, *Uniwersalny charakter sztuki polskiej na przykładzie diecezji płockiej w czasach biskupa Aleksandra z Malonne (1129-1156)*, w: *Fundamenty średniowiecznej Europy*, red. Ż. Sztylc, D. Zagórski, A. Radziwiński, R. Biskup, Pelplin 2013, s. 285-296.

⁶ Por. R. Knapiński, *Iluminacje romańskiej Biblii Płockiej*, Lublin 1993.

⁷ Por. T. Mroczko, *Czerwiński romański*, Warszawa 1972, s. 47-52; taże, *Polska sztuka przedromańska i romańska*, Warszawa 1988, s. 55nn; B. Paszkiewicz, *O matce Lestka Bolesławica i początkach mennictwa mazowieckiego*, „Przegląd Historyczny”, 92/2001, s. 1-14; K. Askanaz, *O niektórych zabytkach rzemiosła artystycznego epoki romańskiej w Płocku*, „Notatki Płockie”, 13/1968, s. 28-33; tenże, *Srebrna okładka Ewangeliarza księżnej Anastazji*, „Notatki Płockie”, 34/1989, s. 7-18.

⁸ Por. P. Skubiszewski, *La décoration des manuscrits Płock 140 et Gniezno 110 Saint-Laurent de Liège et la Pologne*, w: *Clio et son Regard. Mélanges offerts à Jacques Stiennon à l'occasion de ses vingt-cinq ans d'enseignement à l'Université de Liège*, ed. R. Lejeune – J. Deckers, Liège 1982, s. 615-637.

⁹ Por. Wł. Semkowicz, *Paleografia łacińska*, Kraków 2011, s. 293-295; St. Sawicka, *Les Principaux manuscrits à peintures de la Bibliothèque Nationale de Varsovie, du Château Royal e des Bibliothèques: Des Zamoyski à Varsovie, du Seminaire de Płock ed du Chapitre de Gniezno*, „Bulletin de la Société Française de reproduction des Manuscrits à Peintures”, 19/1938, s. 234n; R. Knapiński, *Biblia Płocka. Wiedza o rękopisie w świetle dotychczasowych badań*, „Studia Płockie”, 18/1990, s. 237-255; tenże, *Iluminacje romańskiej Biblii Płockiej*, Lublin 1993, s. 26.

¹⁰ Por. Z. Kozłowska-Budkowa, *Płockie zapiski z 1148 r.*, „Roczniki Humanistyczne”, 44/1930, s. 341-348. D. Brzeziński-B. Leszkiewicz, *Zapiski liturgiczne w kodeksie Biblii Płockiej z XII wieku. Studium źródłoznawcze i edycja tekstu*, Płock 2005, jak sami zaznaczają na s. 6 dołączyli edycję Z. Kozłowskiej-Budkowej nie odczytując

w Płocku przed tą datą, być może już podczas konsekracji nowej katedry w 1144 r. Zapiski te, a także wzmianka o kustoszach Azonie i scholarzu Zachariaszu, zdaniem niektórych badaczy dowodzą, że w Płocku w tym czasie działało skryptorium oraz szkoła przykatedralna. Stąd też przypuszcza się, że *Biblia* powstała w Płocku w lokalnym skryptorium albo przynajmniej tutaj była iluminowana przez benedyktynów przybyłych do Płocka znanymi Mozy¹¹. Przeciwnicy takiej hipotezy podkreślają, że notatki zostały zapisane dosyć prymitywnym stylem pisma, a karta je zawierająca została doklejona i wcale nie są dowodem na istnienie profesjonalnego skryptorium w Płocku w tym czasie, podczas gdy *Biblia* zostałaby przywieziona z zagranicy, najprawdopodobniej właśnie z kraju Mozy, na miejscu zaś kodeks zostałby iluminowany i dopisano by niektóre dodatki¹². R. Knapiński, który jako jedyny przeanalizował *Biblię* zarówno od strony kodykologicznej, jak też zdobnictwa doszedł do jeszcze innego wniosku: zawiera ona dwa rodzaje miniatur, profesjonalnie wykonane w kraju Mozy i wykonane w sposób dosyć prosty dodatki na miejscu w Płocku. Jego zdaniem cały tekst biblijny, znaczna część inicjałów i niektóre miniatury powstałyby przed sprowadzeniem kodeksu do Płocka, a na miejscu dokończono by jedynie iluminowanie kart i w małym lokalnym skryptorium dodano teksty takie jak słynne zapiski o cudach, opis wielkopiątkowej liturgii katedralnej i komentarz Augustyna oraz niektóre miniatury¹³. Taka hipoteza zakłada, że istniało w połowie XII w. w Płocku jakieś skryptorium, choć oczywiście nie tak profesjonalne jak na zachodzie ówczesnej Europy. W każdym razie tematyka istnienia płockiego skryptorium pozostaje nadal otwarta.

Ewangeliarz księżnej Anastazji niektórzy badacze łączą z biskupem Aleksandrem¹⁴, inni natomiast przypuszczają, że został on przywieziony do Płocka przez biskupa Wenera podczas jego podróży w 1165-66 roku na dwór Fryderyka Barbarossy¹⁵. Anastazją według Długosza miała być poślubiona przez Bolesława Kędzierzawego córka księcia nowogrodzkiego Wsiewłoda, zwana po słowiańsku Wierzchosławą, która zmarła w 1158 r. (a na pewno po 1148 r.), i to właśnie z tej okazji *Ewangeliarz* zostałby ufundowany jako wotum za zbawienie jej duszy i подарowany klasztorowi kanoników regularnych w Czerwińsku. Trzecim kodeksem jest *Ewangelia według św. Marka* z komentarzami. A. Birkenmajer datuje okładki

na nowo tekstu. Nowe odczytanie zapisków wraz z nowym ich tłumaczeniem na j. polski – zob. L. Misiarczyk, *Zapiski o cudach z 1148 roku w Biblii Płockiej*, ABMK 104 (2015) s. 189-201.

¹¹ Por. F. Kopera, *Dzieje malarstwa w Polsce. Średniowieczne malarstwo w Polsce*, t. 1, Kraków 1925, s. 18; M. Bershon, *Księgozbiór katedralny płocki*, Warszawa 1899; A. Vetulani, *Średniowieczne rękopisy Płockiej Biblioteki Katedralnej*, „Roczniki Biblioteczne”, 7/1963, z. 3-4, s. 329; W. Góralski, *Kapituła katedralna w Płocku XII-XVI w. Z dziejów organizacji prawnej kapituł polskich*, Płock 1979.

¹² Por. Z. Kozłowska-Budkowa, *Płockie zapiski z 1148 r.*, „Roczniki Humanistyczne”, 44/1930, s. 341-348; St. Sawicka, *Les Principaux manuscrits à peintures de la Bibliothèque Nationale de Varsovie, du Château Royal e des Bibliothèques: Des Zamoyski à Varsovie, du Séminaire de Plock ed du Chapitre de Gniezno*, „Bulletin de la Société Française de reproduction des Manuscrits à Peintures”, 19/1938, s. 234n., M. Morelowski, *Związki artystyczne i kulturalne pomiędzy Polską a krajami położonymi nad Mozą i Sekwaną*, Wrocław 1963; Wł. Semkowicz, *Paleografia łacińska*, s. 293-295; M. Walicki, *Wyposażenie artystyczne dworu i kościoła*, w: tenże (red.), *Sztuka polska przedromańska i romańska do schyłku XIII wieku*, t. 1, Warszawa 1971, s. 249-303.

¹³ Por. R. Knapiński, *Biblia Płocka. Wiedza o rękopisie w świetle dotychczasowych badań*, „Studia Płockie”, 18/1990, s. 237-255; tenże, *Iluminacje romańskiej Biblii Płockiej*, Lublin 1993, s. 203-211.

¹⁴ Por. Wł. Semkowicz, dz. cyt., s. 294.

¹⁵ Por. T. Mroczo, *Czerwińsk romański*, s. 47-52.

tego kodeksu na ok. 1150 r., a za nim przyjmują taką datację Nowowiejski i Vetulani¹⁶. Choć przyjmuje się, że kodeks pochodzi z pierwszej połowy XII w. z terenu północnej Francji¹⁷, takie przypuszczenia nie zostały poparte żadnymi solidnymi badaniami paleograficznymi lub kodykologicznymi, które są absolutnie konieczne, gdyż dukt pisma tekstu Ewangelii nie jest minuskułą karolińską typową dla pierwszej połowy XII w., ale uncją, co wskazywałoby na jego pochodzenie z końca XII lub nawet początku XIII w. Nie rozstrzygnięte pozostaje nadal miejsce pochodzenia kodeksu. Widzimy więc, że wnioski z badań nad biblijnymi kodeksami płockimi nie zostały poprzedzone żadnymi szczegółowymi analizami kodykologicznymi i paleograficznymi, a oparte jedynie na ogólnej wiedzy historycznej. Różni badacze powtarzają zaproponowane przez innych ogólne wnioski, nie wnosząc nic nowego do dyskusji. Płockie kodeksy biblijne z XII w. nadal czekają na takie analizy, bez których nie posunie się badań nad nimi do przodu.

Jeśli zaś chodzi o kodeksy nadmozańskie, to *Ewangeliarz z Averbode*, oznaczony numerem 363 w zbiorze rękopisów Biblioteki Uniwersyteckiej w Liège, posiada wymiary 277 na 192 milimetry, został spisany minuskułą romańską i datowany jest na lata 1150-1175. Powstał i był przechowywany w istniejącym do dzisiaj opactwie premonstratensów w Averbode powstałym w ok. 1130 r.¹⁸ Natomiast tzw. *Biblia Universa* w dwóch księgach oznaczonych numerami 224 i 225 powstałaby w opactwie św. Trudona, na co wyraźnie wskazuje zapis z XV w.: *Iste liber pertinet venerabili monasterio Sancti Trudonis*. Pierwszy tom zawiera księgi Starego Testamentu od księgi Rodzaju do Proroków mniejszych i powstałby ok. roku 1120, natomiast tom drugi zawiera pozostałe księgi Starego Testamentu wraz z całym Nowym Testamentem i zostały spisane w roku 1167. W przypadku *Biblia Universa* jesteśmy w bardzo dobrej sytuacji, gdyż kodeks zawiera notkę historyczną z dokładną jej datacją. Na pierwszej karcie verso pierwszego tomu czytamy: *Scriptus est hic liber sub Rudolpho abbate sub annum MCXVIII ut ex fine colligitur*, a także na pierwszej karcie verso drugiego tomu: *Scriptus sub Rodulpho abbate ut ex fine tomi praecedentis colligitur, sub anno MCXVIII*. Kodeks ma wymiary 405 na 327 milimetrów, spisany został przez wprawnego kopistę minuskułą romańską. Obydwa kodeksy zawierają miniatury typowe dla sztuki mozańskiej z XII w.¹⁹

Układ tekstów wprowadzeń św. Hieronima, Seduliusza Szkota i Bedy Czcigodnego jest we wszystkich wspomnianych kodeksach bardzo podobny, choć kodeksy płockie są uboższe i nie zawierają wszystkich tekstów. Najbardziej kompletny jest *Ewangeliarz z Averbode*, który zawiera następujące tytuły: *Beatissimo pape Damaso Iheronim[us], Prologus quattuor ev[angeliorum], Eusebi[us] Carpiano Fr[at]ri in D[omi]no Sal[ute], Iheronimus Damaso pap[a], Incipit Argument[um] s[e]c[un]d[u]m Mathe[um], Explicit Argumentum, Incipit Breviarium*

¹⁶ Por. A. Birkenmajer, *Die nächsten Aufgaben der Erforschung der Frühgeschichte des gepressten Ldereinbandes im Christlichen Europa*, „Jahrbuch der Einbandkunst“, 1/1927, s. 13n; A.J. Nowowiejski, *Płock. Monografia historyczna*, Płock 1930, s. 450; A. Vetulani, *Średniowieczne rękopisy płockiej biblioteki katedralnej*, s. 415.

¹⁷ Por. W. Graczyk-J.M. Marszalska, *Księgi rękopiśmienne i stare druki w zbiorach Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego w Płocku. Z dziejów kultury bibliotek kościelnych w dawnych wiekach*, s. 84.

¹⁸ Por. W. Petke, *Provenienz und Datierung des Evangeliars von Averbode*, *Scriptorium* 33 (1979) s. 206-218.

¹⁹ Por. J. Stiennon, *Documents inédits sur l'organisation domaniale de l'abbaye de Saint-Trond au XIIe siècle*, *Bulletin de la Commission royale d'histoire*, 114 (1949) s. 172-173; tenże, *Du lectionnaire de Saint-Trond aux Evangiles d'Averbode: contribution à l'étude de la miniature mosane au XIIe siècle*, w: *Scriptorium*, Gand 1953, s. 42-43; M. R. Lapière, *La lettre ornée dans les manuscrits mosans d'origine bénédictine (XIe-XIIe siècles)*, Liège 1981, s. 202-204, 206-215.

Eiusde[m], następnie mamy kanony Euzebiusza i tekst Ewangelii według św. Mateusza, Explicit liber s[an]c[t]i evangelii s[e]c[un]d[u]m Mathe[um], Incipit Prolog[us] in Marco, Explicit argumentum, Incipit breviari[um], tekst Ewangelii według św. Marka, Explicit ev[an]geli[um] secundum Marcum, brak tytułu, Explicit argumentu[m] secundum Lucam, Incipit capitula, tekst Ewangelii według św. Łukasza, Explicit Evangelium secundum Lucam, Incipit Prolog[us] s[e]c[un]d[u]m Iohannem, Explicit Prolog[us] s[e]c[un]d[u]m Iohannem, Incipit Breviarium s[e]c[un]d[u]m Iohannem, tekst Ewangelii według św. Jana.

W *Biblia Universa* znajdujemy takie tytuły: Explicit prefatio hieronimi pr[es]b[ite]ri in ev[an]g[e]l[i]o incipit prim[um], który zawiera tekst Euzebiusza do Karpianusa, prefatio odpowiada tekstowi Beatissimo pape Damaso Iheronim[us], w *Ewangeliarzu z Averbode* Incip[it] P[re]phatio S[an]c[t]i Iheronimi Pr[es]b[ite]ri In Libro Quattuor Evvangelior[um]. beatissimo papa damaso z *Biblia Płockiej*, item argvmentvm tożsame z tekstem Prologus quattuor ev[an]gel[i]orum, natomiast tytuł P[re]phatio ev[an]g[e]l[i]i s[e]c[un]d[u]m mathev[m] zapowiada tekst w innych źródłach oznaczony jako Argument[um] s[e]c[un]d[u]m Mathe[um], explicivnt pr[a]efationes, brakuje zupełnie kanonów Euzebiusza i spisu treści, a mamy inny tekst dotyczący klasztoru S. Trudonis i potem tekst Ewangelii Mateusza, Incipit Prolog[us] s[e]c[un]d[u]m Marcvm, epliciti prefatio, incipivnt capitula, eplicitvnt capitula, tekst Ewangelii według św. Marka, Explicit ev[an]geli[um] secundum Marcum, incipit Prolog[us] in ev[an]g[e]l[i]o s[e]c[un]d[u]m lucam, explicit prologus, sequuntur capitvla, explicivnt capitula, tekst Ewangelii według św. Łukasza, Explicit Evangelium secundum Lucam, p[re]f[ati]o ev[an]g[e]l[i]i s[e]c[un]d[u]m iohannem, explicit praefatio, incipiunt capitvla ev[an]g[e]l[i]i s[e]c[un]d[u]m iohannem, explicivnt capitula, tekst Ewangelii według św. Jana.

W *Biblia Płockiej* znajdujemy tylko następujące tytuły: Incip[it] P[re]phatio S[an]c[t]i Iheronimi Pr[es]b[ite]ri In Libro Quattuor Evvangelior[um]. beatissimo papa damaso, co treściowo odpowiada listowi Hieronima pt. Beatissimo pape Damaso Iheronim[us], explicit p[re]phatio, incip[it] prolog[us] in iiiior evvangeliorum dokładnie tak w *Ewangeliarzu z Averbode*, brakuje natomiast *Listu Euzebiusza do Karpiana* i trzeciego tekstu Hieronima, następnie mamy explicit prolog[us], incip[it] argument[um] s[e]c[un]d[u]m Mathe[um], Explic[it] Argum[en]tv[m], Incip[it] Breviarium Ei[us]de[m], dalej są kanony Euzebiusza i tekst Ewangelii według św. Mateusza, Explic[it] Ev[an]g[e]liu[m] s[ecundum] Math[eu]m, Incip[it] Prolog[us] In Ev[an]g[e]l[i]o S[ecundum] Marcu[m], Explic[it] Prolog[us], incipiunt cap[i]t[ul]a, expliciunt cap[i]t[ul]a, tekst Ewangelii według św. Marka, Incipit Prolog[us] s[an]c[t]i ev[an]g[e]l[i]i s[ecundum] lucam, explicit p[ro]logus, incipiunt cap[i]t[ul]a, tekst Ewangelii według św. Łukasza, Incip[it] p[re]p[h]ati[o] in ev[an]g[e]l[i]o s[ecundum] iohanne[m], tekst Ewangelii według św. Jana.

W *Ewangeliarzu Anastazji* mamy Incip[it] P[re]phatio S[an]c[t]i Iheronimi Pr[es]b[ite]ri i In Libro Quattuor Evvangelior[um]. Beatissimo pape Damaso Iheronim[us], explicit p[re]phatio, incipit prologvs, brakuje *Listu Euzebiusza do Karpiana* i trzeciego tekstu Hieronima tak jak w *Biblia Płockiej*, następnie jest *explic[it] p[ro]log[us]*, *Incipit argumentum* bez dodania, że chodzi o Mateusza, *Explicit argumentum*, *Incipiunt capitula*, następnie mamy kanony Euzebiusza i tekst Ewangelii według św. Mateusza od początku do 18,9. Brakuje dalszej części Ewangelii Mateusza, wprowadzenia jak też samego tekstu Ewangelii Marka oraz wstępu do Łukasza, zaś sam tekst Ewangelii Łukasza został zachowany tylko od 7,34 do końca Ewangelii. Na karcie 95 kodeksu znajdujemy natomiast bez jakiegokolwiek tytułu to

samo, co w Biblii Płockiej, czyli wprowadzenie do Ewangelii Jana oraz również bez tytułu *capitula* i dalej tekst Ewangelii według św. Jana.

Z kolei Ewangelia Marka nie zawiera żadnego tytułu ani na początku ani na końcu wprowadzenia. Porównując wszystkie tytuły widać wyraźnie, że były one traktowane przez kopistów dosyć swobodnie i używano zamiennie: *prefatio*, *prologus* i *argumentum*, a także *breviarium* i *capitula*. Kodesy nadmozańskie, zwłaszcza *Ewangeliarz z Averbode*, są solidniej wykonane również od strony estetycznej niż płockie a także są bardziej spójne w zapisach: tam gdzie w tytule wprowadzenia jest *prologus*, to na zakończenie również pojawia się ten sam termin. Może to wskazywać na fakt, że kodeksy płockie powstały w mniej wyrefinowanym skryptorium lokalnym, choć spisane przez kopistów nadmozańskich.

Teksty służące porównaniu zostały odczytane z *Ewangeliarza z Averbode*, gdyż jest on najbardziej kompletny i w przypisach zostały zaznaczone różnice w pozostałych kodeksach.

BEATISSIMO PAPE DAMASO IHERONIM[US]²⁰

NOVUM OPUS facere me cogis ex vetere ut post exemplaria scripturar[um] toto orbe disp[er]sa quasi quidam arbiter sedeam et quia inter se uariant qu[a]e sint illa qu[a]e cum greca consenciant²¹ veritate decernam. Pius labor s[ed] periculosa p[re]su[m]ptio²² iudicare de c[a]eteris ipsum ab om[n]ib[us] iudicandum senis mutare linguam et canescentem²³ mundu[m] ad inicia²⁴ retrahere²⁵ paruolor[um]. Quis eni[m] doctus partier uel indoctus cu[m] in manus²⁶ uolume assumpserit²⁷ et a²⁸ salua qua[m] semel inibit uiderit discrepare q[uo]d lectitat non statim erumpat in uocem me falsariu[m]²⁹ me clamans³⁰ esse sacrilegum qui audea[m] aliquid in ueterib[us] libris addere, mutare, corrigere? Aduersus quam inuidiam duplex causa me consolatur: q[uo]d et tu q[ui] sum[us]³¹ sacerdos es fieri³² iubes et uerum non esse q[uo]d uariat etia[m] maledicor[um] testimonio comp[ro]bat[ur]. Si enim latinis exemplarib[us] fides est adhibenda, respondeant quib[us]³³ tot s[un]t exemplaria pene quot codices³⁴. Sin aute[m] ueritas est querenda de plurib[us] cur non ad grecam originem reuertentes ea qu[a]

²⁰ *Biblia Płocka* (= BP) ma bardziej rozbudowany tytuł: INCIPIT P[RE]PH[ATI]O S[ANCTI] IHERONIMI PR[ES]B[ITER]I IN LIBRO QUATUOR EV[AN]G[E]L[I]ORU[M]. BEATISSIMO PAPA DAMASO IHERONIM[US]; *Ewangeliarz Anastazji* (=EA) ma tytuł taki sam jak *Biblia Płocka*: INCIPIT P[RE]PH[ATI]O S[ANCTI] IHERONIMI PR[ES]B[ITER]I IN LIBRO IIII-or EV[AN]G[E]L[I]ORU[M]. BEATISSIMO PAPA DAMASO IHERONIM[US]; *Biblia Uniuersa* (=BU) ma tytuł: PREFATIO II.

²¹ EA, BP i BU consentiant.

²² BP consumptio. Wyraźny błąd kopisty.

²³ EA i BP canescentem iam.

²⁴ BU i BP initia.

²⁵ BP trahere.

²⁶ EA i BP manu sua.

²⁷ BP adsumpserit.

²⁸ BP om.

²⁹ BP fallarium. Wyraźny błąd skryby, który pomylił literę s z l.

³⁰ EA i BP clamitans.

³¹ BU i BP summus.

³² EA i BP si fieri.

³³ EA i BP + enim.

³⁴ BP tot sunt pene exemplaria quot codices.

e uel a uiciosis³⁵ interp[re]tib[us] male edita uel a p[re]su[m]ptorib[us] inperitis³⁶ emendata p[er]uersius uel a librariis dormitantib[us] aut addita sunt aut mutata corrigimus?³⁷ Neq[ue] uero ego de uetere disputo testa[m]ento quod a septuaginta³⁸ seniorib[us] in grecam linguam uersum tercio³⁹ gradu ad nos usq[ue] p[er]uenit. Non⁴⁰ quero q[ui]d aquila q[ui]d sýmmachus sapiant, quare theodocion⁴¹ inter nouos et ueteros medius incedat; sit illa uera interp[re]tatio qua[m] ap[osto]li p[ro]bauer[un]t. De nouo nunc loquor testamento, q[uo]d grecum esse non dubium est, excepto ap[osto]lo matheo qui prim[us] in iudea euangelium xpi hebraicis litteris edidit. Hoc certe⁴² cum in n[ost]ro sermone discordat et diu[er]sos⁴³ riuulorum tramites ducit uno, de fonte querendum⁴⁴ est. Pretermitto eos codices quos a luciano et esýcio⁴⁵ nuncupatos paucor[um] hominu[m] asserit peruersa contentio, quib[us] utiq[ue] nec in uetere⁴⁶ instrumento⁴⁷ post septuaginta⁴⁸ interp[re]tes emendare qui⁴⁹ licuit nec in nouo p[ro]fuit emendasse cum multar[um] gentium⁵⁰ linguis sc[ri]ptura ante translata doceat falsa esse qu[a]e⁵¹ addita sunt. Igit[ur] h[ac]ec⁵² p[re]sens p[re]fatiuncula⁵³ pollicet[ur] quattuor tantu[m] [a] eu[an]g[e]listas quor[um] ordo iste est mattheus marcus lucas iohannes, codicum grecor[um] emendata⁵⁴ collatione⁵⁵ s[ed]⁵⁶ ueterum qu[a]e ne multu[m]⁵⁷ a lectionis latin[a]e consuetudine discreparent, ita calamo imperauim[us]⁵⁸ ut his tantu[m] qu[a]e sensum uidebant[ur] mutare correctis, reliqua manere paterem[ur] ut fuerant. Canones quoq[ue] quos eusebius cesariensis epc⁵⁹ al[a]exandrin[us] secutus ammoniu[m] in decem numeros ordinauit, sicut in greco habentur expressim[us], quo si quis de curiosis uoluerit nosse qu[a]e in eu[an]g[e]

³⁵ BU i BP uitiosis.

³⁶ EA i BP imperitis.

³⁷ EA i BP ma tylko emendata corrigimus. Opuszczona jest część tekstu: *peruersius uel a librariis dormitantibus aut addita sunt aut mutata* obecna w Ewangeliarzu Averoboda i BU.

³⁸ BU ma LXX.

³⁹ BU tertio.

⁴⁰ BU Nam.

⁴¹ BU i BP Theodotion.

⁴² EA i BP certe + quod.

⁴³ EA in diuersos; BU uarios.

⁴⁴ BU querendus.

⁴⁵ BU [a]esichio.

⁴⁶ BU i BP ueteri.

⁴⁷ Błąd kopisty. EA ma *testamento*, co jest poprawne; BU i BP instrumento.

⁴⁸ BU i BP mają LXX.

⁴⁹ EA i BP quid.

⁵⁰ BU i BP gentium.

⁵¹ BP quod.

⁵² BP hoc.

⁵³ BP prefaciuncula.

⁵⁴ EA emendata codicum grecorum; BP codicum grecorum emendata.

⁵⁵ BU conlatione.

⁵⁶ BU i BP sed et.

⁵⁷ EA multarum.

⁵⁸ BP temperauimus.

⁵⁹ BU eps.

líis uel eadem uel uicina uel sola sint, eor[um] distinctione⁶⁰ cognoscat. Magnus siquide[m]⁶¹ hic in n[ost]ris codicib[us] error inoleuit, dum q[uo]d in eade[m] re alius eu[an]g[e]lista plus dixit, in alio quia minus putauerin[t]⁶² addider[un]t; uel dum⁶³ eundem sensum alius aliter expressit, ille qui unum e quattuor p[ri]mum legerat, ad eius exempl[um] ceteros quoq[ue] estimauerit emendandos. Vnde accidit ut apud nos mixta sint om[n]ia, et in marco plura luc[a] e atq[ue] mathei, rursum in matheo iohannis et marci, et in c[a]eteris reliquor[um] qu[a]e in aliis p[ro]pria sunt inueniant[ur]. Cum itaq[ue] canones legeris qui subiecti sunt, confusionis errore sublato et similia omniu[m] scies et singulis sua qu[ae]q[ue] resititues. In canone p[ri]mo concordant quattuor, math[eu]s marcus lucas ioh[anne]s; in s[e]c[un]do tres, math[eu]s marcus lucas, in tercio⁶⁴ tres, math[eu]s lucas ioh[anne]s, in quarto⁶⁵ tres, mathe[us] marcus ioh[anne]s, in q[ui]nto duo, math[eu]s lucas, in sexto duo, math[eu]s marcus, in septimo duo, math[eu]s ioh[anne]s, in octauo duo, lucas marcus; in nono duo, lucas ioh[anne]s; in decimo p[ro]pria unsq[ui]sq[ue], qu[a]e n[on] habent[ur] in aliis, ediderunt. Singulis uero [a]eu[an]g[e]lís ab uno incipiens usq[ue] ad fine[m] libror[um] dispar numerus increscit. Hic nigro colore p[re]scriptus sub se habet alium⁶⁶ ex mineo⁶⁷ numeru[m] discolorem, qui ad decem usq[ue] p[ro]cedens indicat, p[ri]or numerus in quo sit canone required[us]. Cum ig[itu]r ap[er]to codice uerbi gr[ati]a illud siue illud capitulu[m] scire uolueris cui[us] canonis sit, statim ex subiecto numero doceberis et recurrens ad p[ri]ncipia in quib[us] canonu[m] est ditincta congeries, eodemq[ue] statim canone ex titulo frontis inuento, illum quem querebas numeru[m] eiusdem [a]eu[an]g[e]list[a]e qui et ipse ex insc[ri]ptione signatur inuenies, atq[ue] e uicino c[a]eteror[um] tramitib[us] inspectis, quos numeros e regione habeant adnotabis; et cum scieris, recurris⁶⁸ ad uolumina singular[um] et sine mora, rep[er]itis numeris quos ante signaueras, repperies et loca in quib[us] uel eadem uel uicina dixerunt.

Opto ut in xpo ualeas et memineris mei, p[a]p[a] b[ea]tissime⁶⁹.

EXPLICIT PR[E]PHATIO.

PROLOGUS QUATUOR EV[AN]G[E]LIOR[UM]⁷⁰

PLURES fuisse qui [a]euangelia sc[ri]pserunt et Lucas [a]eu[an]gelista testat[or]⁷¹ dicens: *q[uonia]m quide[m] multi conati sunt ordinare narration[m] reru[m] qu[a]e in nobis*

⁶⁰ EA distincione eorum; BP eorum distincione.

⁶¹ EA quidem.

⁶² BP putauerunt.

⁶³ EA, BP i BU cum.

⁶⁴ BU tertio.

⁶⁵ BP in quattuor. Błąd skryby.

⁶⁶ EA altum.

⁶⁷ BU i BP ex minio.

⁶⁸ BP recurrens.

⁶⁹ W *Ewangeliarzu Averboda* dodatek mniejszymi literami. W pozostałych tekst pisany jest normalnymi literami.

⁷⁰ Tekst jest fragmentem z *Commentariorum in Evangelium Matthei*; BU ma tutaj inny tytuł: ITEM ARGUMENTUM IIII i tekst występuje po następnym. BP – INCIP[IT] PROLOG[US] IN IIII-OR EVVANGELIORUM; EA – INCIPIT PROLOGUS.

⁷¹ EA testatur Lucas euangelista; BP Lucas euangelista testatur.

*complet[a]e⁷² sunt sicut tradider[un]t nobis q[ui] ab inicio⁷³ ipsi uider[un]t sermone[m] et ministrauer[un]t ei et p[er]seuerantia usq[ue] ad p[re]sens temp[us] monumenta⁷⁴ declarant, qu[a]e a diuersis auctorib[us] edita diuersam heresium⁷⁵ fuere p[ri]ncipia ut est illud iuxta egýptios et thomam et mathiam⁷⁶ et bartholome[um] duodecim⁷⁷ quoqu[ae] ap[osto]lo[rum] et basýlidis⁷⁸ atq[uae] appellis⁷⁹ ac reliquor[um]⁸⁰ quos enumerare longissim[um] est cu[m] hoc tantu[m] in p[re]sentiar[um] necesse sit dicere, extitisse quosda[m] qui sine sp[irit]u et gra[tia] dei conati sunt magis ordinare narration[em] qua[m] hýstori[a]⁸¹ texere veritate[m]. Quib[us] iure potest illud p[ro]pheticum coaptari. *Ve qui p[ro]phetant de corde suo: qui ambulant post sp[iritu]m suu[m], qui dicunt: dicit d[omi]n[u]s; et d[omi]n[u]s non misit eos* (Ez 13,3). De quib[us] et⁸² saluator in [a]eu[an]gelio ioh[ann]is loquit[ur]: *Om[n]es qui ante me⁸³ uener[un]t fures fuerunt⁸⁴ et latrones* (J 10,8). Qui uener[un]t, non qui missi sunt. Ipse eni[m] ait: *Ueniebant et ego non mittebam⁸⁵ eos* (Ir 14,14). In⁸⁶ uenientib[us] p[rae]sumptio temeritatis in⁸⁷ missis obsequiu[m] serutituis est. [A]eccl[esi]a autem qu[a]e supra petram d[omi]ni uoce fundata est, qua[m] introdux[it] rex in cubiculu[m] suu[m] et ad qua[m] p[er] foramen descensio[n]is occulte misit manu[m] sua[m]. Similis dammul[a]e⁸⁸ hýnnuloq[ue]⁸⁹ ceruor[um] quattuor⁹⁰ flumina paradýsi⁹¹ instar eructuans quattuor⁹² angulos et anulos habet p[er] quos quasi archa⁹³ testam[en]ti et custos legis d[omi]ni lignis mobilib[us] uehitur.*

Primus omniu[m] matheus est publican[us] cogonomento leui, qui [a]euangelium in iudea hebreo sermone edidit ob eor[um] uel maxime causam qui in ihm crediderant ex iudeis et nequaqu[am] legis umbra succedente⁹⁴ [a]euangelíi ueritate[m] seruabant. S[e]c[un]d[u]s marcus interpres ap[osto]li petri et alexandrine[a]e [a]ecclesi[a]e p[ri]mus ep[iscopu]s⁹⁵ qui

⁷² BP completa.

⁷³ EA, BP i BU initio.

⁷⁴ BU monumenta; EA i BP monumenta.

⁷⁵ EA aduersarum heresum; BP aduersarium heresum.

⁷⁶ EA i BP mathýam.

⁷⁷ EA XIIcim.

⁷⁸ BU i BP basilidis.

⁷⁹ EA i BP apelles; BU apellidis.

⁸⁰ EA ac reliquorum *om*.

⁸¹ EA ýstoriae; BP hýstoriae.

⁸² BP *om*.

⁸³ BP *om*.

⁸⁴ BP fures fuerunt *om*.

⁸⁵ BP dimittebam.

⁸⁶ EA *om*; BP ma *In*.

⁸⁷ EA i BP *om*.

⁸⁸ BP dammul[a]e.

⁸⁹ BU hinnuloque; BP hymnuloque.

⁹⁰ EA IIIIor.

⁹¹ BU paradisi.

⁹² EA IIIIor.

⁹³ EA i BU arca.

⁹⁴ BP suscedente.

⁹⁵ BP epc.

d[omi]n[u]m quide[m]⁹⁶ saluatorem ipse n[on] uidit s[ed] ea qu[a]e magistru[m] audierat p[rae]dicante[m] iuxta fide[m] magis gestor[um] narravit qua[m] ordinem. Tercius⁹⁷ Lucas medicus natione sýrus antiocensis⁹⁸ cui[us] laus in [a]eu[an]gelio qui et ipse discip[u]l[u]s ap[osto]li pauli in achai[a]e bitini[a]eq[uae]⁹⁹ partib[us] uolumen c[on]didit queda[m] altius repetens et ut ipse in p[re]hmio¹⁰⁰ confitet[ur] audita magis qua[m] uisa describens. Vultimus ioh[anne]s ap[osto]l[u]s et [a]eu[an]g[e]lista que[m] ihs¹⁰¹ amauit plurimu[m] q[ui] sup[er] pectus d[omi]ni recumbens purissima doctrinar[um] fluenta potauit et qui solus de cruce meruit audire: *ecce mater tua* (J 19,27). Is cum esset in asia¹⁰² et iam¹⁰³ tunc hereticor[um]¹⁰⁴ semina pullularent cerenthi hebionis¹⁰⁵ et c[on]terror[um] qui negant xpm in carne uenisse quos et ipse in [a]ep[istu]la sua antichristos¹⁰⁶ uocat et ap[osto]l[u]s paulus frequent[er] p[er]cutit coactus est ab om[n]ib[us] pene tunc asi[a]e¹⁰⁷ ep[iscop]is et multar[um] [a]eccl[esi]aru[m] legationib[us] de¹⁰⁸ diuinitate saluatoris altius scribere et ad ipsum ut ita dicam dei uerbu[m] non tam audaci qua[m] felici temeritate p[ro]rump[er]e. ut [a]eccl[esi]astica narrat historia¹⁰⁹ cum a fr[atr]ib[us] cogeret[ur] ut scriberet, ita facturu[m]¹¹⁰ respondisse, si indicto ieiunio incommune om[n]e[s] d[eu]m precarentur¹¹¹. Quo expleto reuelatione saturatus in illud p[re]hmium¹¹² c[on]elo ueniens eructauit: *In p[ri]ncipio erat uerbum et uerbum erat apud d[eu]m et d[eu]s erat uerbum, hoc erat in p[ri]ncipio ap[ud] d[eu]m*. H[ae]c ig[itu]r quattuor [a]eu[an]g[e]lia multo ante p[re]dicta ezechielis¹¹³ quoq[ue] uolumen p[ro]bat, in quo p[ri]ma uisio ita contextit[ur]: et in medio sicut similitudo quattuor¹¹⁴ animaliu[m] et uult[us] eor[um] facies hominis et facies leonis et facies uituli et facies aquil[a]e. Prima hominis facies matheu[m] significat q[ui] quasi de homine exorsus est scribere: *liber generationis ih[esu] x[pi]*¹¹⁵, *filii dauid, filii Abraham*. S[ecun]da marcum in quo uox leonis in heremo rugientis audit[ur]: *uox clamantis in deserto, parate uiam d[omi]ni*¹¹⁶ *rectas facite seminas*¹¹⁷ *ei[us]*. Tercia¹¹⁸ uituli qu[a]e [a]eu[an]

⁹⁶ EA om.

⁹⁷ EA i BU tertius; BP tercius.

⁹⁸ EA antýochensis; BP antýocensis.

⁹⁹ EA býtinae quae; BP bithini[a]e qui.

¹⁰⁰ BU praemio; BP premio.

¹⁰¹ BP ihc.

¹⁰² EA asýa.

¹⁰³ EA i BP *etiam* zamiast *et iam*.

¹⁰⁴ BU hereticorum tunc.

¹⁰⁵ EA cerinthi ebionis; BP cerinthý ebionis; BU cherinti et ebionis.

¹⁰⁶ EA antixpistos; BP antýxpistos.

¹⁰⁷ EA asýe.

¹⁰⁸ EA i BP om.

¹⁰⁹ EA, BP i BU hýstoria.

¹¹⁰ EA i BP + se.

¹¹¹ EA, BP i BU deprecarentur.

¹¹² BP i BU premium.

¹¹³ BU hezechielis.

¹¹⁴ EA IIIor; BP quatuor.

¹¹⁵ BP ihu xpi.

¹¹⁶ BU domino.

¹¹⁷ BU i BP semitas.

¹¹⁸ EA i BU tertia; BP tertia.

g[e]listam lucam a¹¹⁹ zacharia sacerdote su[m]psisse initium¹²⁰ prefiguratur. Quarta ioh[ann]em [a]eu[an]g[e]listam qui asu[m]ptis¹²¹ pennis aquil[a]e et ad altiora festinans de uerbo d[e] i disputat. C[a]etera qu[a]e sequunt[ur]¹²² in eundem sensum p[ro]ficiunt. Crura eor[um] recta et pennati pedes et quocu[m]q[ue] spc ibat, ibant et¹²³ n[on] reuertebant[ur] et dorsa eor[um] plena oculis et scintill[a]e ac lampades in medio discurrentes et rota in rotam et in singulis quattuor¹²⁴ fecies. Vnde et apocalýpsis¹²⁵ ioh[ann]is post ex positione[m] uiginti quattuor¹²⁶ senior[um] qui tenentes cýtharas et fialas¹²⁷ et adorant agnum dei introducit fulgura et tonitura et septe[m] spc discurrentes¹²⁸ et mare uitreum et q[ua]tuor¹²⁹ animalia plena oculis dicens: *Animal p[rim]um simile leoni et s[e]c[un]d[u]m simile uitulo et terciu[m]¹³⁰ simile homini¹³¹ et quartu[m] simile aquil[a]e uolanti.* Et post paululum: *Plena, inquit, erant oculis et requiem n[on] hababant die ac nocte dicentia: s[an]c[t]us, s[an]c[t]us, s[an]c[t]us d[omi]n[us] d[eu]s om[ni]p[oten]s qui erat et qui est et qui uenturus est* (Ap 4,7-8). Quib[us] cunctis p[er]spicue ostenditur quattuor¹³² tantu[m] debere¹³³ [a]eu[an]g[e]llia suscipi¹³⁴ et om[n]e[s] apocriforum¹³⁵ nenias¹³⁶ mortuis magis hereticis qua[m] [a]ecclesiasticis uiuis¹³⁷ canendas¹³⁸.

IHERONYM[US] DAMASO PAP[AE]¹³⁹. Tekstu nie ma w *Biblii Płockiej i Ewangeliarzu Anastazji*.

INCIPIIT ARGUMENTU[M] S[E]C[UN]D[U]M MATHEU[M]¹⁴⁰

MATHEUS ex iudea sicut in ordine prim[us] ponit[ur] ita [a]eu[an]gel[iu]m in iudea prim[us] scripsit¹⁴¹. Cui[us] uocatio ad d[omi]n[u]m ex publican[is] actib[us] fuit. Duor[um] in

¹¹⁹ EA i BP *om*.

¹²⁰ EA, BP i BU initium.

¹²¹ BU *assumpsit*; BP *assumptis*.

¹²² BU i BP *secuntur*.

¹²³ EA + *cum*.

¹²⁴ EA III^{or}; BP *quatuor*.

¹²⁵ EA *apokalipsis*; BP *apocalipsis*.

¹²⁶ EA *ma XXIII^{or}*; BU *ma XXIII*.

¹²⁷ EA i BP *phýalas*.

¹²⁸ EA i BU *discurrentes*.

¹²⁹ EA III^{or}.

¹³⁰ BU *tertium*.

¹³¹ BU *hominis*.

¹³² EA III^{or}; BP *quatuor*.

¹³³ EA i BP *debere tantum*.

¹³⁴ EA *suscipiet*.

¹³⁵ BU i BP *apochriphorum*.

¹³⁶ EA i BP *neruas*.

¹³⁷ BU *uiris* poprawione tą samą ręką na *uiuis*; EA i BP *uiis*.

¹³⁸ EA i BP dodają EXPLIC[IT] PROLOG[US].

¹³⁹ BU *ma* inny tytuł: ITEM PRAEFATIO EIUSDE[M] III.

¹⁴⁰ BP *ma* tytuł – INCIPIIT ARGUMENTU[M] S[E]C[UN]D[U]M MATHEU[M]; EA – INCIP[IT] ARGUMENTU[M]; BU zaś PRAEFATIO EV[AN]G[E]LII S[E]C[UN]D[U]M MATHEVU[M].

¹⁴¹ EA i BP mają *Matheus sicut in ordine primus ponitur euangelium in iudea primus scripsit*.

generatione xpi p[ri]ncipia p[re]sumens, unius cuius p[ri]ma circu[m]cisio in carne¹⁴², alterius cui[us] s[e]c[un]d[u]m cor electio fuit ex utrisq[ue] ei[us]¹⁴³ patrib[us]¹⁴⁴ xpc sicq[ue] quarter¹⁴⁵ denario numero triformiter posito p[ri]ncipium a credendi fide in electionis temp[us] porrigens et ex¹⁴⁶ electione¹⁴⁷ usq[ue]¹⁴⁸ in transmigrationis diem dirigens atq[ue] t[ra]nsmigratio[n] is die usq[ue] in¹⁴⁹ xpm definiens¹⁵⁰, decursam aduentus domini ostendit generatione[m]. Et¹⁵¹ numero satisfaciens¹⁵² et tempori et se q[uo]d esset ostenderet et dei in se opus¹⁵³ monstrans, etia[m]¹⁵⁴ in his quor[um] genus posuit xpi operantis a p[ri]ncipio testimoniu[m] non negaret. Quar[um] omniu[m] reru[m] temp[us], ordo numer[us] disposito uel ratio q[uo]d fidei necessariu[m] est, d[ominu]s xpc est qui factus est ex muliere factus sub lege, natus ex virgine, passus in carne, om[n]ia in cruce fixit¹⁵⁵ ut triumphans ea in semetipso, resurgens in corpore et patris¹⁵⁶ nomen in patrib[us] filio et filií¹⁵⁷ nom[en] patri restituens in filií¹⁵⁸, sine principio, sine fine, ostendens unum se cu[m] patrem esse, quia unus est¹⁵⁹. In quo [a]eu[an]gelio utile est¹⁶⁰ desiderantib[us] d[ominu]m sic p[ri]ma uel media¹⁶¹ uel¹⁶² p[er]fecta cognoscere ut et uocatione[m]¹⁶³ ap[osto]li et opus [a]eu[an]gelíi et dilectione[m] dei in carne nascentis p[ro] uniuersa legentes intelligant atq[ue] id¹⁶⁴ in eo in quo app[re]hensi sunt et app[re]hendere expetunt, recognoscant. Nobis eni[m] hoc in¹⁶⁵ studio argum[en]ti fuit et fidem fact[a]e rei traderE et operantis d[omin]i intelligendam diligenter esse¹⁶⁶ dispositone[m] querentib[us] non tacere.

EXPLICIT ARGUMENTUM¹⁶⁷

¹⁴² EA, BP i BU carnis.

¹⁴³ BU, EA i BP *om.*

¹⁴⁴ EA i BP in patribus.

¹⁴⁵ EA, BP i BU quaternario.

¹⁴⁶ BP *om.*

¹⁴⁷ BP electio.

¹⁴⁸ EA, BP i BU *om.* BP et electio in transmigrationis usque ad xpm definiens.

¹⁴⁹ BU ad.

¹⁵⁰ BU deffiniens.

¹⁵¹ BU i BP ut et.

¹⁵² BU satisfaceret; EA i BP satisfaciens.

¹⁵³ EA dei opus in se; BP dei in se opus.

¹⁵⁴ EA et.

¹⁵⁵ EA i BP fecit.

¹⁵⁶ BP patri.

¹⁵⁷ EA filio.

¹⁵⁸ EA i BP filiis. Błąd skryby.

¹⁵⁹ BU *om.*

¹⁶⁰ EA i BP *om.*

¹⁶¹ EA i BP mediaces.

¹⁶² BP *om.*

¹⁶³ BU uocatione.

¹⁶⁴ BU i BP *om.*

¹⁶⁵ BP *om.*

¹⁶⁶ EA, BP i BU *om.*

¹⁶⁷ EA i BP: EXPLICIT ARGUMENTUM; BU ma zwrot: EXPLICIVNT PREFATIONES.

INCIPIT PROLOG[US] IN MARCO¹⁶⁸

MARCUS EVANGelista d[e]i¹⁶⁹ et petri in baptisate filius atq[ue] in diuino sermone discipulus, sacerdotium¹⁷⁰ in ih[er]usal[e]m¹⁷¹ agens, s[e]c[un]d[u]m carnem leuita, conuersus ad fidem xpi¹⁷², [a]eu[an]g[e]l[i]u[m] in italia sc[ri]psit, ostendens in eo quid et generi suo deberet et xpo. Nam iniciu[m]¹⁷³ principis¹⁷⁴ in uoce p[ro]phetic[a]e exclamationis instituens ordinem leuitic[a]e electionis ostendit ut p[re]dicans¹⁷⁵ p[re] destinatum¹⁷⁶ iohanne[m] filiu[m] zachari[ae]¹⁷⁷ in uoce angeli annuciantis¹⁷⁸ emissum¹⁷⁹ non solum uerbum caro¹⁸⁰ factum s[ed] corpus d[omi]ni in omnia¹⁸¹ per uerbum diuin[a]e uocis animatum inicio¹⁸² [a]eu[an]g[e]lic[ae] p[re]dicationis ostenderet ut qui h[ab]ec legens sciret cui initium¹⁸³ carnis in d[omi]no et ihu¹⁸⁴ aduenientis habitaculum caro deberet¹⁸⁵ agnoscere, atq[ue] in se uerbum uocis quod in consonantib[us]¹⁸⁶ p[er]diderat inueniret. Deniq[ue] et¹⁸⁷ p[er]fecti [a]eu[an]g[e]l[i]i intrasset opus¹⁸⁸ a baptismo domini p[re]dicare d[omi]nu[m] inchoans¹⁸⁹, non laborauit natiuitate[m] carnis quia in priorib[us] uiderat dicere s[ed] totus¹⁹⁰ in exprimens¹⁹¹ expositionem deserti ieiunium numeri, temptation[m] diaboli congregatione[m] bestiaru[m] et ministeri[um] p[ro]tulit angelor[um] ut¹⁹² instituens nos ad intelligendu[m] singula in breuis¹⁹³ compingens¹⁹⁴ nec

¹⁶⁸ BU ma zwrot: INCIPIT PROLOG[US] S[ECUN]D[U]M MARCV[M]; BP ma tytuł; INCIPIT PROLOG[US] IN EV[ANG]ELIO S[ECUN]D[U]M MARCV[M]; EA nie zawiera Ewangellii Marka.

¹⁶⁹ BP + elect[us].

¹⁷⁰ Ewangellia Marka (=EM), BP i BU sacerdotium.

¹⁷¹ BU *om*.

¹⁷² EM ad fidem xpi conuersus.

¹⁷³ EM, BP i BU initium; BP initium + euangellii.

¹⁷⁴ EM, BP i BU principii.

¹⁷⁵ BP + ioh[anne]m.

¹⁷⁶ BU i BP predestinatum.

¹⁷⁷ BP predicans ioh[anne]m predestinatum filium zachari[ae].

¹⁷⁸ BU adnuciantis.

¹⁷⁹ EM emissum anuciantis.

¹⁸⁰ BP carnem.

¹⁸¹ BP *om* in omnia.

¹⁸² EM, BP i BU initio.

¹⁸³ EM, BP i BU initium.

¹⁸⁴ BP in ihu.

¹⁸⁵ BP debere.

¹⁸⁶ BP consumptionibus.

¹⁸⁷ EM *cum* zamiast *et*; BU i BP *om*.

¹⁸⁸ EM, BP i BU opus intrasset.

¹⁸⁹ EM incipiens.

¹⁹⁰ EM totius.

¹⁹¹ BU i BP in primis.

¹⁹² BU *om*.

¹⁹³ BP singula[m] breui.

¹⁹⁴ BU conpingens.

auctoritate[m] fact[a]e¹⁹⁵ rei demerit¹⁹⁶ et p[ro]ficiendi operis¹⁹⁷ plenitudine[m] non negaret. Deniq[ue] amputasse¹⁹⁸ sibi post fidem pollicem dicit[ur]¹⁹⁹ ut sacerdocio²⁰⁰ reprob[us] habere-
t[ur]. S[ed] tantu[m] consenciens²⁰¹ fidei p[re]destinata potuit electio ut nec sic op[er]e²⁰² uerbi
p[er]deret q[uo]d pri[us] meruerat in genere. Nam alexandri[a]e epc²⁰³ fuit cuius p[er] singula
opus scire et [a]eu[an]g[e]l[is] in se dicta disponere et disciplinam in se legis agnoscere²⁰⁴ et
diuina[m] in carne²⁰⁵ d[omi]ni²⁰⁶ intelligere natura[m] qu[a]e in nos primu[m] require²⁰⁷, de
hinc inquisita uolumus agnosci habentes mercede[m] exhortationis q[ue]m qui plantat et qui
rigat unum sunt, qui au[tem] incrementum prestat deus EST.

EXPLICIT ARGUMENTUM²⁰⁸Bez tytułu²⁰⁹

LUCA SÝRUS antiocensis²¹⁰, arte medicus, discipul[us] ap[osto]lor[um], post²¹¹ paulum
secutus usq[ue] ad confessionem²¹² eius seruiens d[omi]no sine crimine. Nam neq[ue] uxorem
umqua[m] habens neq[ue] filios, septuaginta et quattuor²¹³ annor[um] obiit in bithinia²¹⁴ plenus
sp[irit]u s[an]c[t]o. Qui cum iam scripta essent [a]eu[an]g[e]lia per matheum quidem in iudea,
p[er] marcu[m] aute[m] in italia, s[an]c[t]o²¹⁵ instigante sp[irit]u in achai[a]e²¹⁶ partib[us] hoc
sc[ri]psit [a]eu[an]g[e]liu[m] significans etia[m] ipse in principio ante alia e[ss]e descripta. Cui
extra ea qu[a]e ordo [a]eu[an]g[e]lic[ae] dispositionis²¹⁷ exposcit, ea maxime necessitas laboris
fuit ut primu[m] grecis fidelib[us] om[n]i p[ro]phetatione uenturi²¹⁸ in carne[m] d[omi]ni²¹⁹ xpi

¹⁹⁵ EM facte.

¹⁹⁶ BU i BP demeret.

¹⁹⁷ BU proficiendo operi; BP proficiendo operis.

¹⁹⁸ BP anputas se.

¹⁹⁹ BP diceret.

²⁰⁰ EM, BP i BU sacerdotio.

²⁰¹ EM, BP i BU consentiens.

²⁰² EM i BP in opere.

²⁰³ BU i BP eps.

²⁰⁴ BU + est.

²⁰⁵ BP carnem.

²⁰⁶ BU i BP *om*.

²⁰⁷ EM requiri oportet; BP oportet requiri; BU requirere.

²⁰⁸ BU ma zwrot: EXPLICIT PREFATIO; BP – EXPLIC[IT] PTOLOG[US].

²⁰⁹ BU ma tytuł: INCIPIT PROLOGUS IN EV[AN]G[E]L[I]O S[E]C[UN]D[U]M LVCAM; BP – INCIPIT PRO-
LOG[US] S[AN]C[T]I EV[AN]GELII S[ECUNDUM] LUCAM.

²¹⁰ BU natione antiocensis; BP Lucas fuit sýrus antchiocensis.

²¹¹ BP postea.

²¹² BP passionem.

²¹³ BP LXX IIII.

²¹⁴ BP bethania.

²¹⁵ BP + autem.

²¹⁶ BU achagiae; BP agaie.

²¹⁷ BP disputacionis. Błąd skryby.

²¹⁸ BP p[ro]phetacioni uentur[a]e.

²¹⁹ BP *om*.

manifesta²²⁰ humanitas ne iudaicis²²¹ fabulis attentis²²² in solo legis desiderio tenerent[ur] ne uel²²³ hereticis fabulis et stultis sollicitationib[us] seducti excederent a ueritate elaboraret. De hinc²²⁴ ut in principio [a]eu[an]g[e]l[ic]i ioh[ann]is natiuitate presu[m]pta cui [a]eu[an]g[e]l[iu]m scriberet et in quo electus scriberet indicaret contestans in se complete²²⁵ e[ss]e qu[a]e essent ab aliis inchoata. Cui ideo²²⁶ post baptismum filiis dei a p[er]fectione generationis in xpo implet[a]e²²⁷ repetend[a]e a p[ri]ncipio natiuitatis human[a]e potestas p[ro]missa est ut req[ui]rentib[us] demonstraret in quo app[re]hendens²²⁸ erat p[er] nathan filium introitum recurrentis in d[ominu]m²²⁹ generationis²³⁰ ammisso²³¹ indisparabilis dei p[re]dicans in hominib[us] xpm suu[m] p[er]fecti opus hominis redire in se²³² p[er] filium faceret qui p[er] dauid patre[m] uenientib[us] iter p[re]dicabat²³³ in xpo. Cui luc[ae] non immerito²³⁴ etia[m] scribendor[um] apostolicor[um] actuum²³⁵ potestas in m[ys]terio²³⁶ datur ut deo in d[eu]m pleno et filio p[re]dicationis²³⁷ extincto oratione ab ap[osto]lis facta forte d[omi]ni electionis²³⁸ numerus co[m]pleretur. Sicq[ue] Paulus consummation[em] ap[osto]licis actib[us] daret que[m] diu stimulum recalcitrante[m]²³⁹ d[omi]n[u]s elegisset. Quod et legentib[us] ac requirentibus d[ominu]m²⁴⁰ et si p[er] singula expediri a nobis²⁴¹ utile fuerat sciens tamq[uam]²⁴² q[uo]d operantem agricolam oporteat de fructib[us] suis edere uitauimus publicam curiositate[m] ne non tam uolentib[us] d[ominu]m²⁴³ uideremur quam fastidientibus PRODESSE²⁴⁴.

EXPLICIT ARGUMENTU[M] SECUNDUM LUCAM²⁴⁵

²²⁰ BU manifestata.

²²¹ BP hereticis.

²²² BU adtenti.

²²³ BP opuszcza zwrot *attenti in solo legis desiderio tenerent[ur] ne uel*.

²²⁴ BU manifestata.

²²⁵ BU i BP completa.

²²⁶ BP ergo.

²²⁷ BP + et.

²²⁸ BP adprehendens.

²²⁹ BP deum.

²³⁰ BP ma dwa razy *generacionis*. Błąd kopisty.

²³¹ BU i BP admissio.

²³² BP insuper.

²³³ BU i BP prebebat.

²³⁴ BU inmerito.

²³⁵ BP auctuu[m].

²³⁶ BP misterio.

²³⁷ BU preditionis.

²³⁸ BP *om*.

²³⁹ BP calcinantem.

²⁴⁰ BP de[um].

²⁴¹ BP a nobis expediri.

²⁴² BU tamen.

²⁴³ BP deu[m].

²⁴⁴ BU i BP prodidisse.

²⁴⁵ BU i BP mają zwrot: EXPLICIT P[RO]LOGUS.

INCIPIT PROLOGUS SEC[UN]D[U]M IOHANNEM²⁴⁶

HIC EST IOH[ANNE]S [a]eu[an]g[e]lista unus ex discipulis dei²⁴⁷ qui uirgo electus est a deo²⁴⁸, que[m] de nuptiis uolentem nubere uocauit deus²⁴⁹. Cui²⁵⁰ uirginitatis²⁵¹ in hoc duplex testimonium in [a]eu[an]g[e]lio datur²⁵² quod a pr[a]e c[a]eteris dilectus a d[omi]no dicit[ur] et huic matre[m] suam de cruce²⁵³ co[m]mendauit d[omi]n[u]s ut uirgo uirgine[m]²⁵⁴ seruaret. Deniq[ue] manifestans in [a]eu[an]g[e]lio quod erat ipse incorruptibilis uerbi opus inchoans solus uerbum carne[m]²⁵⁵ factu[m] esse nec lumen a tenebris comp[re]hensu[m]²⁵⁶ fuisse testat[ur]. Primu[m] signu[m] ponens q[uo]d in nuptiis fecit d[omi]n[u]s ut²⁵⁷ ostendens q[uo]d erat ipse²⁵⁸ legentib[us] demonstraret quod ubi d[omi]n[u]s inuitatus deficere nuptiar[um]²⁵⁹ uinu[m] debeat ut et²⁶⁰ ueterib[us] immutatis noua²⁶¹ om[n]ia qu[a]e a xpo instituunt[ur] appareant. Hoc aute[m] [a]eu[an]g[e]l[iu]m scripsit in asia postea qua[m]²⁶² in pathmos insula apocalypsini²⁶³ scripserat ut cui in p[ri]ncipio canonis incorruptibile p[ri]ncipium in genesi etia[m] incorruptibilis finis p[er] uirginem in apocalypsi²⁶⁴ redderet[ur] dicente xpo: ego sum A et W. Et hic est ioh[anni]s qui sciens sup[er]uenisse diem recessus sui conuocatis discipulis suis in epheso p[er] multa signor[um] experimenta promens xpm descendens in defossum sepulture[a]e su[a]e locu[m] facta oratione²⁶⁵ positus est ad patres suos tam ex traneus²⁶⁶ a dolore mortis qua[m] a corruptione carnis inuenit[ur] alienus. Tamen post om[n]is²⁶⁷ [a]eu[an]g[e]l[iu]m scripsit et hoc uirgini debebat[ur]²⁶⁸. Quor[um] tam[en] uel scriptor[um] temp[or]e dispositio uel libror[um] ordinatione ideo p[er] singula nobis²⁶⁹ non exponit[ur] ut

²⁴⁶ BP ma tytuł: INCIPIT P[RE]H[ATI]O IN EV[AN]GELIO S[ECUNDUM] IOHANNEM[M]; w EA brak jakiegokolwiek tytułu; BU ma zwrot: P[RE]F[ATIO] EV[AN]G[E]LII S[ECUNDUM] IOHANNEM.

²⁴⁷ EA i BP domini.

²⁴⁸ BU i BP a Deo est.

²⁴⁹ EA i BP dominus.

²⁵⁰ BU i BP cuius.

²⁵¹ BP uirginitati.

²⁵² BP dat[ur] in euang[e]lio.

²⁵³ EA ***iens de cruce; BU i BP pendens in cruce.

²⁵⁴ EA i BP uirginem uirgo.

²⁵⁵ EA, BP i BU caro.

²⁵⁶ BU comprehensum.

²⁵⁷ BP om.

²⁵⁸ EA, BP i BU ipse erat.

²⁵⁹ BP nupciarum.

²⁶⁰ BP ma *ac* zamiast *ut et*.

²⁶¹ BP nouo.

²⁶² BU postquam.

²⁶³ EA apokalipsin; BP apocalipsim.

²⁶⁴ EA apokalipsi; BP apocalipsi; BU apocalypsini.

²⁶⁵ BP oracione.

²⁶⁶ EA, BP i BU extraneus.

²⁶⁷ BP om[n]es.

²⁶⁸ BP debetur.

²⁶⁹ EA, BP i BU a nobis.

scienti²⁷⁰ desiderio collocetur²⁷¹ et qu[a]erentib[us] fructus laboris et deo magisterii doctrina seruetur. AMEN²⁷².

EXPLICIT PROLOGUS S[E]C[UN]D[U]M IOHANNEM.²⁷³

Zanim przedstawię kilka wniosków, które nasuwają się po porównaniu wspomnianych tekstów, zacznijmy od uwagi bardziej ogólnej dotyczącej autorstwa tych tekstów. Pierwsze trzy teksty, czyli *Beatissimo pape Damaso (Novum opus)*, *Prologus quatuor evangeliorum (Plures fuisse)* i *Iheronimus Damaso pape (Sciendum etiam)*, którego nie ma w *Biblii Płockiej* i *Ewangeliarzu Anastazji* są autorstwa św. Hieronima. Natomiast wprowadzenia do Ewangelii synoptycznych: *Argumentum secundum Matheum*, *Prologus in Marco* i *Prologus sancti Evangelii secundum Lucam* nie są autorstwa św. Hieronima, jak to niekiedy błędnie powtarzają badacze albo tzw. *Dialogami monarchiańskimi*, bo taka nazwa również funkcjonuje w obiegu naukowym, ale są autorstwa Seduliusza Szkota, mnicha i poety irlandzkiego, który żył i tworzył w szkole w Leodium w IX w.²⁷⁴, zaś wprowadzenie do Ewangelii Janowej *Prephatio in Evangelium secundum Iohannem* jest autorstwa Bedy Czcigodnego²⁷⁵. To ustalenie jest bardzo ważne, gdyż często wszystkie te teksty błędnie przypisywano św. Hieronimowi. O ile teksty Hieronima były dosyć powszechnie używane w biblijnych kodeksach średniowiecznych w całej ówczesnej Europie, o tyle fakt, że wprowadzenia do Ewangelii synoptycznych są autorstwa Seduliusza i są obecne zarówno w *Biblii Płockiej* jak też częściowo w *Ewangeliarzu Anastazji*, jest bardzo mocnym argumentem za leodyjskim pochodzeniem biblijnych kodeksów płockich z XII w. Co oczywiście nie oznacza jeszcze, że musiały powstać nad Mozą i zostały przywiezione do Płocka, bo równie dobrze mogły zostać przepisane na miejscu przez kopistów z Leodium. Dalej, widzimy, że tak samo pisano w kodeksach płockich i leodyjskich, prawdopodobnie ze względu na wymowę imię Hieronima: *Iheronimus*. Analiza zaś porównawcza samych tekstów wyraźnie prowadzi do kilku ważnych wniosków. Po pierwsze, *Biblia Płocka*, a za nią *Ewangeliarz Anastazji*, są bliższe wersji tekstu zachowanej w *Biblia Universa*, kodeksie pochodzącym z klasztoru *sancti Trudonis* niż w *Ewangeliarzu z Averbode*. Oczywiście nie są to jakieś ogromne różnice, ale te same elementy różnicujące powtarzają się w tych trzech kodeksach. Z tego wynika, że źródła dla biblijnych kodeksów płockich z XII w. trzeba szukać w leodyjskich klasztorach benedyktyńskich, być może w samym klasztorze *sancti Trudonis* niedaleko Liège. Po drugie, kodeks płocki zawierający Ewangelię Marka dosyć często, choć nie zawsze, idzie za wersją tekstu zachowaną w *Biblii Płockiej* i *Biblia Universa*. Wypada więc mieć nadzieje, że dalsze badania porównawcze, zwłaszcza wersji samego tekstu biblijnego, potwierdzą tę zależność i pomogą ustalić czy kodeks powstał nad Mozą czy może jest odpisem z *Biblii Płockiej* wykonanym na miejscu. Po trzecie wreszcie, i jest to wniosek niezmiernie interesujący, *Ewangeliarz Anastazji*, nie licząc drobnych zmian kopisty typu zamiana – *tium* na – *cium*

²⁷⁰ BP scienti.

²⁷¹ EA collocata; BU i BP conlocato.

²⁷² EA, BP i BU om.

²⁷³ BP ma zakończenie: EXPLIC[IT] P[RE]PHATIO; BU – EXPLICIT PRAEFATIO.

²⁷⁴ Por. *Patrologia Latina* (=PL) 103, 273-274: *Argumentum in Mattheum*; PL 103, 279-280: *Argumentum in Marcum*; PL 103, 285-286: *Argumentum secundum Lucam*. *Expositiuncula*.

²⁷⁵ Por. *Patrologia Latina* 92, 633-636: *In Iohannis Evangelium Expositio*.

lub pojedynczych liter, jest bardzo mocno zależny od *Biblia Płockiej*. Najmocniejszym jednak argumentem jest fakt opuszczenia przez obydwie kodeksy w pierwszym tekście Hieronima tej samej frazy: *peruersius uel a librariis dormitantibus aut addita sunt aut mutatae*. Trudno mówić tu o przypadku i powyższy fakt zdaje się wskazywać na to, że *Ewangeliarz Anastazji* zostałby sporządzony w oparciu o tekst *Biblia Płockiej*. Jeśli jak potwierdzają zapiski o cudach z 1148, *Biblia* była już w Płocku przed tą datą, to jest bardzo prawdopodobne, że *Ewangeliarz Anastazji* byłby odpisem tekstu dokonany na miejscu w Płocku w lokalnym skrytoriojum jako fundacja Bolesława Kędzierzawego i wotum za zbawienie zmarłej żony Anastazji. Kodeks musiałby zatem powstać po jej śmierci datowanej na 1158 r. w Płocku, za czasów już biskupa Wenera i nie zostałby, jak się przypuszcza, przywieziony przez niego podczas jego podróży do Akwizgranu. Natomiast tekst Seduliusza zachowany w *Comentaria* do Ewangelii Marka odbiega zarówno od *Biblia Płockiej* jak też *Ewangeliarza Anastazji*, jest późniejszy i pochodzi najprawdopodobniej z innego środowiska.

Powyższe wnioski są z oczywistych względów jedynie wstępny konkluzjami, gdyż porównane teksty nie są zbyt długie i pełniejsze konkluzje będzie można przedstawić dopiero po analizach porównawczych wersji samego tekstu biblijnego czterech Ewangelii.

The Texts of St. Jerome, Sedulius Scottus and Beda Venerable in Plock and Mosan Biblical Manuscripts of XII century

Summary

This article is the comparison of two biblical manuscripts of the twelfth century from Plock, namely the so-called *Bible of Plock* and *Ewangeliarz of Princess Anastasia* with two Mosan biblical manuscripts: *Ewangeliarz of Averbode* and the *Biblia Universa* transcribed in the same period. The first three texts: *Beatissimo Papae Damaso (Novum opus)*, *Prologus quatuor evangeliorum (Plures fuisse)* and *Iheronimus Damaso Pape (Sciendum etiam)* – the last one is not in the *Bible of Plock* – and *Ewangeliarz of Princess Anastasia* are of St. Jerome. In contrast, the introduction to the Synoptic Gospels: *Argumentum secundum Matheum*, *Prologus in Marco* and *Prologus sancti Evangelii secundum Lucam* are not the texts of St. Jerome, as is sometimes mistakenly repeated by different scholars, but belong to Sedulius Scottus, an Irish monk and poet who lived and worked in a school in Leodium in the ninth century, and the introduction to the Gospel of John: *Prephatio in Evangelium secundum Iohannem* was written by Bede the Venerable. While the texts of Jerome were quite commonly used in biblical medieval manuscripts, the fact that the introductions to the Synoptic Gospels are written by Sedulius Scottus and are present in both the *Bible of Plock* as well as partially in *Ewangeliarz of Princess Anastasia* is a very strong argument for the Mosan origin of the biblical manuscripts of Plock from the twelfth century. Comparative analysis of the texts themselves clearly leads to several important conclusions. First, the *Bible of Plock* and *Ewangeliarz of Princess Anastasia* are closer to the version of the text preserved in the *Biblia Universa*, a codex written in the monastery of Sancti Trudonis, than to *Ewangeliarz of Averbode*. It follows that the sources for the biblical manuscripts of Plock from the twelfth century should be searched in Mosan Benedictine monasteries, perhaps in the monastery Sancti Trudonis near Liège. Second, the *Gospel of Mark* generally follows the version of the text preserved in the *Biblia Universa* and the *Bible of Plock* but not all the time. It should therefore be hoped that further comparative studies, especially the version of the biblical

text, would confirm this relationship and will help determine whether the codex was written in the Mosan region or is a copy of the *Bible of Plock* made on the spot. Thirdly, and this is an extremely interesting proposal, *Evangeliar of Princess Anastasia*, not counting minor copyist changes like the conversion of *-tium* to *-cium*, is very much dependent on the *Bible of Plock*. If, as it is confirmed by records of the miracles, the *Bible* was already in Plock in 1148 or before that date, it is very likely that *Evangeliar of Princess Anastasia*, would be a copy of the text made on the spot in a local Plock scriptorium as a foundation of Boleslaw Kedzierzawy and a votive offering for the salvation of his deceased wife Anastasia. The codex would therefore arise after her death, dating back to the year 1158 in Plock in the time of Bishop Werner and would not have been brought by him following his trip to Aachen.

These conclusions, for obvious reasons, are only preliminary, as comparison of the texts are not fully detailed and final conclusions will be presented only after benchmarking a version of the biblical text of the four Gospels.

Keywords: biblical codex, medieval Plock, mosan manuscripts

Nota o Autorze: ks. dr hab. Leszek Misiarczyk, prof. UKSW. Pracuje na Wydziale Nauk Historycznych i Społecznych UKSW w Warszawie.